M. T. B. COLLEGE, SURAT
Manuscripts Library

No. Ref. / Ser. 876

Title: Naishadha Tilka

1051

876

876

नैषध टीका

Incomplete

:	Naishadha Tika	:	Title
:	:	:	Author
:	:	:	Editor
:	:	:	Year, Vols.
:	:	:	Publisher
876 :	:	:	Remarks

नै·ष· २

श्रीगणेशाय नमः हंसमुखेन भैमीवर्णनार्थी द्वितीयं सर्गमारभते ॥ अधिगत्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः ॥ वचसामपि गोचरो
न यः स तमानंदमविंदत द्विजः १ अधिगत्येति॰ अथानंतरं मोचनानंतरं स द्विजो हंसः स्वं आनंदं लोकोत्तरं हर्षमविंदत लेभे· तं कं· य आनं
दो वचसामपि गोचरो विषयो न वर्णयितुमशक्य इत्यर्थः· किं कृत्वा· ततः तस्मात् जगत्याः अधीश्वरात् स्वामिनः पुरुषोत्तमात् पुरुषश्रेष्ठा
न्नलान्मुक्तिं मोचनं अधिगत्य प्राप्य· यद्वा· द्विजो ब्राह्मणो जगति लोके अधीश्वरात् सर्वोत्कृष्टात् पुरुषोत्तमाद्विष्णोस्सकाशात्तत्प्रसादा
न्मुक्तिं मुक्तिसाधनं संचरे मोचनं तं ज्ञानमवाप्य वागगोचरं अपि वाङ्मनसोरप्यगोचरं· आनंदं ब्रह्मस्वरूपं प्राप्नोति यतो वाचो निवर्तं
त इति· आनंदं ब्रह्मणस्स्वरूपमिति श्रुतेः ज्ञानान्मोक्ष इति ·जगती जगती छंदो विश्वं पृथिवी क्षितावपि॥ जगती भुवने क्ष्मायां छंदोभेदे जनेपि
चेति मेदिनी· हंसविशांडजा द्विजा इत्यमरः न निर्द्धारण इति निषेधात्· षष्ठीसमासो न पुरुषेषूत्तम इति निर्द्धारणसप्तमीसमास ए
व स्वरविन्नोषद्वर्णनानुला भार्थो विदिः स्वरितेन्मुखादिः सर्गेस्मिंश्छांतेन्ति यावद्वैतालीयं छंदः॥ १ अधुनीत खगः स नैकधा तनु
मुत्फुल्लतनूरुहाकृतां· करयंत्रणदंतुरांतरे व्यलिखच्चंचुपुटेन पक्षती २ अधुनीतेति स खगः हंसः तनुं शरीरं नैकधा अनेकधा प्रकारं २

अधुनीत अकंपयत· किंभूतां तनुं· उत्फुल्लानि विकसितानि तनूरुहाणि रोमाणि यस्यां सा अनुत्फुल्लतनूरुहा उत्फुल्लतनूरुहा कृता तां वि·
तथा चंचुपुटेन पक्षती पक्षमूले व्यलिखत् समीचकार किंभूते पक्षती करयंत्रणेन नलहस्तनियमनेन धारणेन दंतुरं निम्नोन्नतं अं
तरं मध्यं ययोस्ते उत्फुल्ल उत्फुल्लयोरुपसंख्यानं इति साधुः· दंतुरं दंतउन्नतउरय· अच्चादूरनततन्मात्रं पक्षनरिति निः २ अयमेकत
मेन पक्षतेरधिमध्योर्ध्वगजंघमंघ्रिणा· स्खलनक्षण एव शिश्रिये द्रुतकंडूयितमौलिरालयं ३ अयमिति· अयं हंसः स्खलनक्ष
ण एव मोचनसमय एव आलयं नीडं शिश्रिये· अभजत्· किंभूतः पक्षतेः पक्षमूलस्य अधिमध्यं मध्ये ऊर्ध्वगा ऊर्ध्वगामिनी
जंघा यस्मिन् कर्मणि यथा तथा एकतमेन एकेनांघ्रिणा चरणेन द्रुतं शीघ्रं कंडूयितो मौलिर्मस्तकं येन स हंसः जातिः एकतमेनेति
स्वार्थेपि तमबाद्य इति वचनात्तमप्· ३ स गरुद्वनदुर्गदुर्ग्रहान् कटुकीटान्दशतः सतः क्वचित्· नुनुदे तनुकंडूपंडितः पटुचं
चूपुटकोटिकुट्टनैः ४ स इति· स हंसः· पटुः कीटाद्यपनयनसमर्थो यच्चंचुपुटं तस्य कोटिरग्रभागस्तेन कुट्टनानि घट्टनानि तैः कि

नै.ध.टी. दानतर्तुं कुंउतान्विंकंडुसल्याकंडुयस्यांक्रियायांबयातयानुनुदस्फोरयामास· किंभूतः। पंडितः कंडुयेनकुशलः किंभूतान् गरुडनंपक्षद्वंद्व
२ लक्षणदुर्गतच्दुग्रहान् धर्तुमशक्यान् अतएवकुटुतीक्ष्णंपीडाकारियथातथादशनः रदनः नथाक्रचित्तनिद्धारयितुमशक्यत्वाराीर
देशेसतोविद्यमानान् अन्योपिपर्वतदुर्गादुग्रहानुपद्रवकारकान् भारणेननुदतितुनुदेदृतिस्वरितेत्वादात्मनेपदं· ४ अयमेत्यतडा
गनील्लसुडजैर्लघुपर्यभ्रियताथवांकितैः उद्डीयतवैरुतात्करस्थद्ब्जात स्पंदविकस्वरस्वरैः ५ अयमिति· अयंहंसस्तडागनीडजाः प
क्षिणः तैरेत्यागत्यलघुशीघ्रंपर्यभ्रियतवेष्टितः अर्थानंतरमस्यकरग्रहजातनलस्यद्रस्तग्रहणजाताद्विरुतविकाराछंकितैः चलैः
अतएवविकस्वरस्वरैः उच्चस्वरैः पक्षाभिः उद्डीयतोद्भीतं एषापक्षिजातिः वैरुतंदुरपस्तत्वात् तीर्थालोकग्रहणार्थं केश्चित्क
श्चनपरितोवेष्टितेः अथयद्रुपाजातकलहादैः नांकितैरुच्चैस्वरैर्गम्यते लघुक्षिप्रमरंडुतमित्यमरः वैरुतात्स्वार्थेण्प्रत्ययः आभास
तिषरन्वितविकस्वरः ५ बहतोबहुशैवलक्ष्मतां धृतरुद्राक्षमधुव्रतं खगः सनलस्यकरेपयेपुनः सरसः कोकनदभ्रमादिवि २

बहतइति· सखगोहंसः सरसः सकाशात्नलस्यकरेपुनर्ययौ· कस्मादिव कोकनदभ्रमादिवरक्तोत्पलभ्रांतेरिव सारसः पल्वल
कोकनदभ्रमादिवेतिवानलकरस्यरक्तत्वात्कोकनदभ्रांतिः रक्तोत्पलंनहंसानांप्रियमित्युत्प्रेक्षा किंभूतस्यनलस्यसरस
श्चबहुनिशिवसंबंधीनिलक्ष्माणिचिपुंड्रादीनियस्यतस्यतस्यभावस्तनांवहतोधारयतः शिवेभक्तिर्येषांतेशैवाः तत्सं
बंधीनिवासः पक्षेबहुनिशैवलानियस्यांसाबहुशैवलाक्ष्माष्टथिवीयस्मिन्तस्यभावस्ततांवहतः शिवंकल्याणंतत्सबं
धीनिशुभस्त्रचकानिलक्ष्माणानिसामुद्रिकोक्तानिलक्ष्माणामस्याहानियस्युतिवा किंभूतंकरंरुद्राक्षाणांमधुतुल्यंसमीची
नंवाधृतंनियमोयेनशैवत्वात्रुद्राक्षाएवमधुव्रताभ्रमरायेनेतिवारुद्राक्षधारणंनियमेनकरोतिअन्याचिंह्नधारणंनियमोनेति
नयोनरुक्त्यंकोकनदमपिरुद्राक्षसदृशाभ्रमरयुक्तंनक्षमंतद्वत्यक्षमाः रुद्रस्याक्षमाः कर्मषष्ट्यासमासः तान्धुनोतिकंपय
तिरुद्राक्षमधुतश्चतद्धृतंच धृतद्येनतिवाशिवद्रोहीपराभवकारिणामित्यर्थः अनेनपौनरुक्त्यनुत्कापिनिरस्तारूरपंहृत

नै. ध. टी.
३

शयः धृतोस्तयैस्तधृतस्तः सत्रायूः रः अग्निवद्दीक्षणानियेषांतेगलानिनेत्राणियेषांतेराक्षसाः एवंभूताध्वमरायत्रेतिवा अर्थात्कोऽ
नदविशेषणंरत्नशब्दोग्निवाची आगमरत्नास्येनतथाऽरः पावके॥ चतोक्ष्यन्वेतिविश्वः शैवेत्यत्रलस्येदंभन्ति रितिवाणरदितिसं
पद्मादित्वात्किंपुराक्षाइतिबहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णोरितिषच्रुद्रास्मान्तधुना। नीतिदीर्घानांक्विंनिप विशेषणत्वान्नपुं
सकत्वाद्ध्रस्वत्वं ६ पतगश्चिरकाललालनादतिविस्रंभमवापितोनुसः अतुलंविदधेकुतूहलंभुजमेतस्यभजन्महीभुजः ७
पतगइति एतस्यमहीभुजोराज्ञःभुजंभजन् आश्रयन् पतगोहंसअतुलमनुपमंकुतूहलंकौतुकंविदधत्करपुनरागमनेकुतूह
लहेतुःनुवितर्कचिरकालंलालनात्सांत्वनादतिविस्रंभंअतिविश्वासंअवापितःप्रापितइव अनुपश्चादेतस्यभुजंभजन्निति
वासन्निनिपाठआवापितःसन् अनुपश्चात् अन्योपिबहुकालंपोषितोविश्वासंप्राप्तः स्वगुणेनचकुतूहलंकरोति ७ नृपमा
नसमिष्टमानसः सनिमज्जत्कुतुकामृतोर्मिषु अवलंबितकर्णशष्कुलीकलशीकंरचयन्नवोचत ८ नृपेति इष्टंमानसंम ३

रोपस्यसहंसः अवोचतोवाच किंकुर्वन् कुतुकामृतोर्मिषुकौतूहललक्षणामृततरंगेषुनिमज्जन्बुडन् नृपमानसंनलांतःकरणं अ
पक्षंविनैकर्णशष्कुल्यावेवकलशेयायेनैवंविधंरचयन् सावधानंकुर्वन्नित्यर्थः राज्ञोमनोधनेनसुखंकुर्वन्नुवाचेतिभावः अ
न्योपिऊर्मिषुमज्जन् इत्यस्य कलशामवलंबनंदत्तेकर्णकरोवाद्यविशेषःशष्कुलीस्थानेमनःमानसंसरसिएवमानसंप्रज्ञादि
त्वादण्अमृतंपयस्त्रयोषुस्यात्पीयूषसलिलेइतिविश्वः कलशीकंनधत्तस्वेतिकप्नपातिडन्स्यनिषेधः ८ किमवोचदित्याह
मृगयानविगीयतेनृपैरपिधर्मागममर्मपारगैः स्मरसुंदरमांयदत्यजस्तवधर्मः सदयोदयोज्ज्वलः ९ मृगयेति धर्मागमशा
स्त्राणितेषांमर्मरहस्यंतस्यपारंगच्छंतीतिएवंभूतैरपिनृपैराजभिर्मन्वादिभिर्मृगयापापर्द्धिर्नविगीयतेननिंद्यते अपितुक्रियत
एवएवंसत्यपिहेस्मरवत्सुंदरमांयत्अत्यजः सतवदयोदयोज्ज्वलोधर्मः दयायाउदयोनोत्पत्त्योज्ज्वलःशोभमानःस
दयःसन् अथ शुभावहविधिर्यस्यउपकरिष्यमाणत्वात् तथादयोज्ज्वलइतिवादेयोदयेनसहवर्तमानो नएवोज्ज्वलइति

नै·ध·टी·२
४

वामन्मोवनेरयंविनान्यत्कारणंनास्तीत्यर्थः स्मरेतिभिन्नत्वं हेसुंदरत्वं स्मरविचारयवाक्यार्थः कर्मनये: क्रियमाणामृगयाध
र्मोधर्मागममर्मपारगैरपिननिंद्यते· इतिवापारगैरेतात्पर्यंताध्वइरतिदुः ९ मृगयानिंद्यकारणमह· अवलंबस्वकुलाशिनो
झषान्निजनीडद्रुमपीडिनः खगान्· अनवद्यतृणादिनोमृगान्मृगयाघायनभूभृतांघ्नतां १० अवलेति· मृगयाभूभृ
तांराज्ञांआघायपापायनभवति· कथमित्यतआह· किंभूतानांभूभुजांअबलंनिर्बलंस्वकुलंचतदश्नंतिएवंशीलान्झ
षान्मीनान्मारयतांघ्नतांतथानिजासक्रियायनीडद्रुमानिवासस्थानरक्षास्थानपीडयंतीएवंशीलान्खगान्पक्षिणः
घ्नतांतथाअनवद्यंनिरपराधंतृणंतत्·अदंतीयाडयंतीएवंशीलान्मृगान्घ्नतां।अतःसंज्ञार्थंवल्यतेसुखदुःखसमन्विना
इत्यादिस्मृतेः स्वमेवतुरणंतृणाहारेरपिप्राणितालद्धथस्तुदोषयपारं· दुष्टनिग्रहोराज्ञांधर्मस्त्वेतिभावः अवलान्बलि
नोभक्षयन्तीतिमत्स्यानांजातिस्वभावः अवद्येति·अपद्यपथ्येतिसाधुः पश्चाद्दुद्रोहिस्त्वलुरूपेणा·पूर्वश्लोकमृगयाभा ४
वेस्मृतिप्रमाण्यमुक्तायुक्तिमप्युवदन्· १० यस्त्वादिषुमप्रियंतवाप्रियमाधायनुतुल्युरस्मितत्· कृतमानिपसंज्वरंतरारमितुष्प्या।

ततमंरुणामानिव ११ यदितिहेराजन् अहंतवयत् अप्रियंनिंदाद्यवादिषमुक्तवानस्मिप्रियमाधायकृत्वातदपितुतुलुनिराक
र्तुमिचुरस्मितचहस्यंतमाहा। अंशुमान्सूर्यः तरोर्हस्यआतपेनकृतसंज्वरंपीडांअमृतंजलंअमिरव्यामितावर्षितानथा
तुदतीत्यर्थः अनेनदृष्टांतेनअतिरुयितुंप्रियंकरिष्यामीतिसूच्यते· ११ उपनम्रमयाचितंहितंपरिहर्तुंनतवापिसांप्रतं·कर
कल्पजनांतराद्विधेःशुचितःप्रापिसदृशप्रतिग्रहः १२ उपेतिअयाचितमप्रार्थितंउपनम्रंउपस्थितंप्रियंपरिहर्तुंत्यक्तुंतवापि
सार्वभौमस्यापिनसांप्रतंनयुक्तं हितयः करकल्पमापदसमाप्तः कर:अनांतरमन्योजनोमहत्क्षणः करकल्पंजनांतरंयस्यैवंवि
धाच्छुचितःनिर्मलात्प्रनाद्विधेर्दैवात्सप्रतिग्रहः त्वयाप्रापिप्राप्तः सर्वोहिशुभान्‌ाभेदेवात्प्राप्यते· येहेषुवत्राङ्गुधतितत्केनापि
निराकर्त्तुंनवाक्येनकरेणाहिदीयेतयद्वाविधेर्देवस्यहस्तभूताज्जनांतरात्एणाहिग्रहःप्रतिग्रहोराज्ञोदोषायनअयाचि
तंहृतंग्राह्यंअपिदुष्कृतकर्मणइतियाज्ञवल्क्यः १२ स्वर्गवपरिहरति· पतगमेनेयाजगत्यतरुपकृत्येतवकिंप्रभूय

नै॰प॰टी॰२
५

ते॰ इति चेन्मिन्न तु त्यजन्ति मान्तरमपि प्रत्युपकर्तुमत्रयः १३ पतगेनेति पतगेन पक्षिणा मया जगत्पतेः भुवनाधिपतेः तव न
स्य उपकृत्यै उपकाराय प्रभूयते किं समर्थेन भूयते न पि तु नेति यद्यपि ते मित्रजनामितरमपि तथापि प्रत्युपकर्तुं प्रत्युपकारार्थं
अन्नयः कथमस्य उपकरोमीति उत्कंठा दरः पीडावामानं तु न त्यजन्ति असमर्थमपि परयन्तीत्यर्थः अतिपीडा धनुः को
यो॰ १३ उपकर्तुं शक्यते न वेति विचारो मास्तु किं तु उपकर्तुः प्रत्युपकर्तुमिमरेति धीरलीलया आह॰ अचिरादुपकर्तु
राचरेद्यतमात्मौपयिकीमुपक्रियां॰ पृथुरित्यमथाणुरस्तु सा न विशेषे विदुषामिह ग्रहः १४ अचिरादिति॰ अ
थवा पक्षान्तरे यः पुरुषः अचिरादुपकर्तुरुपकारकस्य आत्मौपयिकीं आत्मोपायभूतां आत्मोपायादागतां वा आत्मोपायसाध्यामित्यर्थः
एवंभूतामुपक्रियामुपकारमचिराज्झटिति आचरेत् कुर्यात् जीवनस्यासत्वरगत्वरत्वाद् चिरादित्युक्तं इत्थंविधो सति या सा उपक्रिया पृ
थुर्महती अथवा अणुरल्पा वास्तु निश्चलतु इति विशेषे महत्वाल्पत्वलक्षणे विदुषां ज्ञातॄणां पण्डितानि वेधोनास्ति उकारस्य महत्वात्सा अ
त्यपरिहारः एवमात्मसमर्थं उपाय एवौपायिकी विनियादिभ्यष्ठगुपाया ह्रस्वत्वं चेति निपातनात्॰ स्वार्थे ठक् इन्द्रतनन आगत इ त्या पंक्तला हा ५

उ॰ पृथुत्वमल्पत्वं चेत्युक्तमौपायिकं लभ्यमित्यमरः १४ वचनप्रसंगार्थमाह भवितानत्वविचारचारु चेन्नहं पि श्रव्यमिदं मदीरितं॰ खगवागिय
मित्यतो पि किं नमुदं धास्यति किंकारणीरिव १५ भवितेति॰ यद्यपीदं मदीरितं मद्वचनं विचारचारु विचारविषयचारु मीमांसा संदेहे चेन्न भवि
तानभविष्यति अहं लोकोत्तममुपकारं करिष्यामीति सत्यमेव तथापि तं मिथ्या चेन्मन्यसे तथापि मदीयं वचः श्रव्यं श्रवणार्हं भवत्येव विचार
चारु चेन्न श्रव्यमित्याशंकायामाह इयं खगवाक् पक्षिणां वाक् पक्षिमनुष्यवाचा वदतीति अतोपि हेतोः किं सद्वचनं सन्तोषमुदं न धा
स्यति न करिष्यति अपि तु करिष्यत्येव दृष्टसाधकत्वाद पि देवार्थः केवलं वागिव स्यमहार्थमवोचदिति पूर्वानादेशः १५ तदेवाह सनयत्वप
रिसार्थसार्थकं किल नाम किल भीमभूपतिः यमवाप्य विदर्भभूः प्रभुं हसतिघामपि नाकभर्तृकां १६ स इति किल प्रसिद्धो स भीम
संज्ञको भूपति राजा जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते॰ किंभूतः अरिसार्थवैरिसमूह मद्दसार्थकी लक्तमन्वर्थ इत्यर्थं नाम [illegible] संज्ञायेन वि
भू भवतीत्यर्थः यं पूर्वोक्तं नृपाख्यं प्राप्य विदर्भाः तन्मुलका धीरहंतु भीमभर्तृके तिसद्वादेतु एकतेजेलु मरतिवाल स्मात्फो
पिन विभेति इति अर्थेन सह वर्तमानं सार्थकं तेन सहेति तुल्ययोग इति बहुव्रीहिः वोपर्जसेन स्यति स॰ शेषाद्विभाषेति कप्तलशिवं न्दू
कभर्तृकां नच्छनश्चेति कप् १६ सम्प्रागुणोत्कर्षोमिथ्यां निरासार्थं पुराणप्रसिद्धमितिहासं रचयन्नाह॰ दमनादमनाकप्र

नै.ध. सेदुषस्तनयां तथ्यगिरस्तपोधनात् । वरमाप स दिष्टविष्टपत्रितयानन्यसदृग्गुणोदयां १७ दमनादिति हे राजन् हंस
८ मिषः दमनात् एतन्नामकात् तपोधनात् दुष्टकरहननसमर्थात् दमनात् अत्यर्थप्रसेदुषः प्रसन्नस्य तथ्या गिरो यस्य तस्मात् कारणात् तनयां वरं क
न्याल्लक्षणाभीप्सितं आपप्राप्तवान् किंभूतां दिष्टकालः विष्टपं भुवनं अनयोस्त्रितये सकलत्रितये भुवनत्रयेऽपि अन्येन सदृक् अन्यसदृक्
न भवति एवंभूतः सौंदर्यादिगुणोदयो यस्यास्तां भूतभविष्यवर्तमानकालत्रयेऽपि ईदृक् सौंदर्यादिगुणवती कापि नासीदित्यर्थः
दिष्टः तेनैव मुनिना दत्तो विष्टपत्रितये अनन्यसदृग्गुणोदयो यस्यास्तामिति वा कालो दिष्टोऽप्यनेहा इत्यमरः दमनासहितापि दमः संज्ञायामिति
स्कः प्रसेदुषः प्रसदेर्निष्ठाभाषायां सदवसश्रुवः इति क्वसुः अनन्यस्य सदृक् सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे इति पुंवद्भावः १७ भुवनत्रयसुभ्रु
वामसौ दमयंती कमनीयतामदं । उदियाय यतस्तनुश्रिया दमयंतीति ततोऽभिधां दधौ १८ भुवनेति । यतो यस्मात् कारणात् द
सौ भीमतनया भुवनत्रये ये सुभ्रुवः सुंदर्यस्तासां कमनीयतया यो मदः सौंदर्येण मदः दमयंती ग्लपयंती [illegible] दमयंती तिरोदिया यो
त्पन्ना ततस्तस्मात्कारणात् दमयंतीति अभिधां सार्थकं नाम दधे बभार [illegible] इति [illegible] निसाधुतस्य भुवनत्रयशब्दस्य ८
[illegible] कादुष्काङ्क्षायां प्रयोगः अथवा [illegible] कादित्वात् अभिप्राये क्रियाफले परस्मैपदं विहितं तस्य [illegible] पादमीत्यादिना निषेधात्

[illegible] कर्मकत्वेन [illegible] चित्तवल्कलैका [illegible] वातेन परस्मैपदं प्राप्ते निषिधशंकायाः अभावात् कर्त्रभिप्राये यथा प्राप्तं परस्मैपदं भवत्येवेति दमयंतीत्यत्र
शतात्तुम्यंते १८ श्रियमेव परं धराधिपाद्गुणसिंधोरुदितामवेहितां । अवधावपि वाविधोः कलां मृडचूडानिलयां न वेद कः १९ श्रियमिति हे राजन्
त्वं तां भैमीं श्रियमेव लक्ष्मीमेवावेहि जानीहि परं अयं विशेषः गुणसिंधोः गुणसमुद्रात् धराधिपात् भीमात् उदितां उत्पन्ना लक्ष्मीः समुद्रादुत्पन्ना
इयं तु गुणसमुद्राज्जाता इति विशेषः अप्रसिद्धस्य ज्ञापनं क्रियते न तु प्रसिद्धस्य त्वादृशां प्रसिद्धौ व्यवधिव्यवधानं तस्यां सत्यामपि
मृडो महादेवस्तस्य चूडा मौलिः सा निलयः स्थानं यस्याः सा तां विधोः चंद्रस्य कलां को न वेद न जानाति अपि सर्वोऽपि ईश्वरस्याप्रेक्ष्य
कत्वेऽपि तन्मौलिस्थितां चंद्रकलां सर्वोऽपि वेत्ति तयाव्यवधानेऽपि त्वमपि तां वेत्सि इति भावः गुणोत्पत्तिरिति हे राजन् अपित्वाद्गुणाभावे ए मादि
त्याभावादेत्येधत्यूठ्सु इति वृद्ध्यभावेनाद्गुणः आङ् श्लेषेऽपि ओमाङोश्चेति पररूपमाभैरवेहीत्येव रूपं १९ चिकुरप्रकरा जयंति ते
विदुषी मूर्ध्नि सा बिभर्ति यान् । पशुनाप्यपुरस्कृतेन तत्तुलनामिच्छतु चामरेण कः २० चिकुरेति हे राजन् ते चिकुरप्रकराः के
शसमूहाः जयंति सर्वोत्कर्षेण वर्तंते के सा विदुषी पंडिता भैमी यान् चिकुरप्रकरान् आबिभर्ति धारयति आभरणं करोति वा चामरेण साम्यस

त्याभयाद्धरपगुणाभावः २०॥

नै॰टी॰२ निसर्वोत्कृष्टत्वं कथमित्यत आह पशुनाञ्चमरसंज्ञकेनापि अपुरस्कृतेन पश्चात्कृतेनच मरेण तत्तुल्यतां तयोः केशानां तुल्यतां साम्यं कदाचन

७ नकोपि चमराणां हीनस्थान धारणात् नतुलनानास्ति अथच ब्रह्मा त्रायमस्तके ध्रियंते धृज्यंते तथाप्ये तेषां सर्वेणानापि अप्राप्तितत्वात् अतः ताः सदृश साम्यं

कोमिलेल्लेत् अनस्तु केशानां सर्वोत्कृष्टता दितु धावितः शलर्वसुः उगितश्चेति उःखसोः संप्रसारणं तुल्यतानां पशुतुल्यतानामेषु संज्ञाप्रवकविधेरनित्य×

त्वद्दृष्टोऽजनयंति सांत्वमां खुरकंडूयनकेनवान्मृगाः जितयोरुदयस्य मीलयोस्तदर्शनस्य क्षणत्वेन भयाभयात् शरदुदक्षा भवति हे

राजन् मृगाः खुरेण कंडूयनं तदेव व्याजस्तस्मात्त्वद्दृगाः स्वनेत्रयोः सांत्वनामाश्वासनं जनयंतिकुर्वंति यतस्तस्याभैम्या अरवदीक्षणत्वाभयात्

ग्रालेनेत्राभयात् जितयोः पराभूतयोः अतएव भयाद्विउदयस्य मीलयोः आश्वमानतंद्राकुलतयोः कुपात्पिक्षाकेनेचित्त युजयाजितंभात

सत्य मपि कश्चित् कस्यचत्तादिना सांत्वयति तथा मृगा अपि स्वनेत्रे सांत्वयंति तंद्री निद्रा धमीलयोगिति अमरः खर्वोद्विस्थ्वशासनइतिवाउद्यदिति

इगतो २१ अपिलोककुयुगंदृशावपिश्रुतदृष्टरमणीगुणा अपि श्रुतिगामितयादमस्वसुर्व्यथते भात्तसुतरां धरापते २२ अपिति हे ७

धरापते पृथ्वीपते दमस्वसुर्भैम्याः लोकयुगं अपि मातृकुलपितृकुलं श्रुतिगामितया लोककर्णविषयतेनजगत्प्रसिद्धेन सुतरां व्य

तिभात परस्परोत्कर्षेणविनिमयेनवाभासत इत्यर्थः इदं भैमीमातृकुलमितिजगद्विख्यातत्वं तेन भैमीमातृकुलस्य शोभनेनेदं भैमीपितृकुले नागीकृतं एवं भैमीपितृकुल

मिदं इतिजगद्विख्यातत्वं तेन भैमीपितृकुलस्य शोभनं नेदं भैमी मातृकुले नांगीकृतं इति विनियमः भैमीसंबंधेन पितृकुलं च मातृकुलं मातृकुलं च पितृकुलं शो

भनसादृश्यं नुनात्यर्थः तत्र सादृश्यं श्रुतिगामितया विशेष्यते तत्र श्रुतिगामित्वलक्षणं सादृश्यं मातृकुलस्य पितृकुलापेक्षया पितृकुलस्य च मातृकुलापेक्षया

ननु हगोपक्षया एवं दृशादीनामपि सजातीयापेक्षयेव श्रुतिगामित्वलक्षणं सादृश्यमंगीकरणीयं ननु युगाद्यपेक्षया तथा दमस्वसुर्दृशाविपि नेत्रे अपि तु श्रुतिगामित

या आकर्णदैर्घ्यात् विशालत्वेनान्तिविनिमयेन भाते शोभेते इति द्विवचनं दक्षिणनयनस्य श्रुतिगामित्वेन यारृशी भाता वामनयनमंगीकरोति तादृशमेव नयनस्य श्रुतिगा

मितया यच्छोभनं तद्दक्षिणनयनमंगीकरोति अत्रापि विनिमयः श्रुतिगामित्वेन दक्षिणं वामयेव वामं दक्षिणं मिवेत्यत्रापि सादृश्यएव तात्पर्यं ज्ञेयं तथा दमस्व

सुसंबंधिनः श्रुतदृष्टाः श्रुताः पुराणादौ दृष्टाः कासुचित्सुंदरीषु यद्वा कासुचित्स्त्रीषु एवं श्रुताः कासुचिद्दृष्टरमणीगुणाः श्रुतिगामितया लोककर्णविषयतेन

व्यतिभाते विनिमयेन शोभंत इति बहुवचनं पुराणादावन्यस्त्रीषु येषुश्रुतास्ते कासुचिद्दृष्टास्ते भैम्यामेव स्थायंते इति श्रुतानां दृष्टानां रमणीगुणानां दमस्वसुः संबंधिनां स

र्वेषां श्रुतिगामित्वं विद्यते तत्र श्रुतानां स्त्रीगुणानां दमस्वसुः संबंधिनां श्रुतिगामितया नदृष्टैरंगीकृतं एवं दृष्टानां शोभनं तत्र श्रुतैरंगीकृतमित्यत्रापि यथा कथं

चिद्विनियमः यच्छ्रुतानां भैमीसंबंधिनां श्रुतिगामितया शोभनं तथा दृष्टा अपि भैमीसंबंधिनः श्रुतिगाः शोभंत इत्यत्रापि सादृश्यएव तात्पर्यं श्रुतदृष्टाभ

पिगुणाः सर्वे भैम्यां विद्यंत इति भावः सामुद्रिकशास्त्रे श्रुतानामपि चिन्हादौ दृष्टानामिति वा यथा कथंचित्तद्वर्णयितुं शक्यते श्रुतिः श्रोत्रे तथा

वर्णनायां श्रोत्रकर्मणानितिविश्वाः यामित्स्यादिरावत्र युके नाडीलेम्यचाणिनिः त्वनलोरितिपुंवत् अतिमात्रः हर्षकस्यमात्रेः कर्त्तरिकर्मव्यतिहारउत्यात्म
नेपदंदृष्टिवनेः सवर्णादी घतेरुत्रे बकुवनेनात्मनेपदेष्यनतइतिसस्यादिरेद्रोन्नाः बकुवेरत्वं सर्वत्रवचनश्लेषः २२ नलिनं मलिनं विवृण्वती पृष
तीमस्पृशतीं तदीक्षणे अपि खंजनमंजनांचितं विदधाते रुचिगर्वदुर्विधं २३ नलिनमिति तदीक्षणे भैमीनेत्रे पृषतीमंजनद्वालाकामस्पृश
ती अशाढ़ अंजनानंजिते सतिनलिनं कमलं स्वकांत्याद्दूषितं विदधाते कुर्वाते किंभूतेतदीक्षणे विवृण्वती आत्मानं प्रकाशयंती प्रसारयंती कज्जुरीत्याविलो
कमाने अंजनांचिते अंजनरंजिते सांजने सति नदीक्षणे खंजनमपि खंजरीटमपि रुचिगर्वणकांतिमदेन दुर्विदग्धं दरिद्रं विदधाते अवनसाकृतं कमलंकत्र
स्वाचलोकनभयतस्तयास्वकांत्यामलिनं त्रामत्वं विवृण्वती कुर्वती पृषतीं हरिणीमस्पृशती नत्र विषये अगणयंती एवं विधभैमीनेत्रकज्जलांचितरंजन
मितिपूर्ववत् अंजनपूर्वं स्वकांत्याकमलं जितं हरिणीनेत्रयोस्तु भैमीनेत्रयोराभासंभावनापि नास्ति अंजनरंजनानंतरं खंजनस्यमन्वेत्र सदृशानान्यस्यलिंग
र्वः नद्रिदिर्तं कुर्वतइत्यर्थइतिवारुचिविषयकां तिविषयदर्पणरहितामितिवारुचितिभिन्नपदखंजनाहि शुक्लकृष्णौ निसरलौतिनंचलनातकेन साम्य
संभावनायां कज्जलरसनानंतरं तदधिककांतित्वात् सोपि जितइतिभावः मलिनं स्वगतत्रासं गुणांविलोकनचतुरा द्विरण्वंती प्रकाशयंती नलिनंरुचि
गर्वदुर्विधं विदधातइतिवा सविलासवीक्षणाद्यनायाः पूर्वं मलिनीलोत्पलं जितमित्यर्थः
तथा अनंकुर्वती सतिपृषतीं हरिणीं रुचिगर्वदुर्विधं विदधातेन निमेषवंतेलायामितिता स्पृष्टा हरिणी जिताकिंपुनः कटाक्षाविक्षेपवेलायामितिरा अ

अस्मिन्पक्षे दुर्विधं त्रातिनपुंसकमनपुंसकेतिएकवद्भावाना आज्येतेनेन व्यंजनं तेनपूर्जितं इत्युरंताने न ल्युटं तस्यांजनव्यक्तिम्रक्षणे षितिधातोरर्थानुसारे
णद्वयो स्त्रिग्धनील रक्तसितवर्णा कांति चांचल्ययोगः सवितः तथात्वनलिनादिषु मध्यस्थ विलक्षस्य विदुणस्य सत्वात् दृश्यतेस्तुम्ब्रोक्त गुणसद्भावानाभ्या
नलिनादीनि जितानीतिभावः मलिनं दूषितं हृदुरिति विश्वः अंचितेति अंचेः पूजायामिति नलोपनिषेधः अंजनांजितइतिपाठजिम्भासीतिनेत्रादिक
स्यांजपेतनिहाया अंजनेनभासितइत्यर्थः २३ अधरं किल बिंबनामकं फलमस्मादिति भव्यमन्वयं लभतेधरबिंबइत्यदः पदमस्यारदनच्छदं वदत् २४ ति
अधरमिति हेराजन् अस्याद मयंत्यारदनच्छदं अधरं ओष्ठं वदत् अभिदधत् अधरबिंबइति अदः पदमेतत्पदं सुबंतो यं शब्दः इत्यनोदितो भव्यं समीची
नं अन्वयं संबंधं लभते प्राप्नोतीतिकिं किलयस्मात् बिंबनामकं फलं अस्मादोष्ठाधरं हीनं बाबापक्षयास्याधिकरक्तत्वादमतयुक्तत्वाच्च अधरबिंबबिंबसंज्ञकं
फलं यस्मादधरबिंबइतिबहुव्रीहिः ननु अधरएव बिंबं इति अन्यासां तु अधराबिंबइवेति नत्पुरुषः कर्मधारयएतस्यास्तु बहुव्रीहेरेवार्थत्वं त्वादपत्नं भव्यत्वम
स्याधराजितबिंबइतिभावः २४ दृतसारमिवेंदुमंडलं दमयंतीवदनायवेधसा कृतमध्यबिलंविलोक्यते धृतगंभीरखनीखनीलिम २५ दृतेति
इंदुमंडलं चंद्रबिंबं वेधसाब्रह्मणा दमयंतीवदनाय भैमीमुखं निर्मातुं दृतसारमिवगृहीतश्रेष्ठभागमिवकृतं मध्यबिलं छिद्रं यस्यैवं भूतं विलोक्यते दृश्यते तत्क्षि
तेत्यर्थः कलंकेन दृतसारस्य तस्य सितं किंभूतं धृतो गंभीरस्य न्यानिम्नगर्त्तेपरभागा स्थितस्यखस्याकाशस्यासनीलिमायेन फलं कोन भवति किंतु अयमाकाशा
स्यनीलिमा भैमीमुखं निष्फलं कचंद्रसारतुल्यमितिभावः वदनायक्रियार्थोपपदस्येतिचतुर्थी खनीतिकृदिकारादक्तिनइति ङीप् २५ प्रकारांत

नै॰टी॰२ रेणभैमीमुखस्य चंद्राधिक्यमाह॰ धृतलांछनगोमयांचितं विधुमालेपनपांडुरं विधिः भ्रमयत्युचितं विदर्भजाननिनीराजनवर्द्धमानकं २६
१ धृतेति॰ अस्या जयाचंद्रो भ्राम्यति तत्रोत्प्रेक्षा विधिब्रह्मा विधुं चंद्रं उचितं योग्यं विदर्भजा भैमीतस्या आननं तस्य नीराजनार्थं आरात्रिकक्रियार्थं वर्द्धमा
नकमिव वर्धमानकं शरावं भ्रमयति किंभूतं विधुं धृतं लांछनमेव कलंक एव गोमयं येन तं गोमयस्य अंजनं येन तथा आलेपनं पिष्टोदकं आद्रापणजलि
लोकेप्रसिद्धं तेनेव पांडुरं चंद्रस्तन्मुखस्य साम्यं नप्राप्नोति स्मेति भावः गोमयल्लिप्तनचूर्णादिविङ्कितशरावेण दृष्टिदोषनिरासार्थं नीराजनाक्रिय
तइति लोके प्रचारः शरावो वर्द्धमानकइत्यमरः २६ सुषुमाविषयपरीक्षणे निखिलं पयसामाजितन्मुखात् अधुनापि नभंगलक्षणं सलिलो
न्मज्जनमुज्झति स्फुटं २७ सुषु॰ कमलस्य शोभाधिक्यभैमीवदनस्य वेतिय सुषुमाविषयपरमशोभाविषयपरीक्षणे दिव्यनत्राधने निखिलं
समस्तं पयःपजातं तन्मुखात् भैमीमुखात् अभाजि पराभवं प्रापितं तो भंगलक्षणं पराजयलक्षणं चिह्नं सलिलोन्मज्जनकर्थं भवनं अधुना
पि अद्यापि नोज्झति स्फुटं व्यक्तमेव न त्यजति स्फुटमित्युत्प्रेक्षवा जलोन्मज्जनं तस्य स्वाभाविकं भंगलक्षणं तेनोत्प्रेक्षितं स्फुटं विकसितमिति पृथ
विशेषणं वा जलदिव्ये धनुरमुक्तं बाणमादाय यथा वदन्यो धावन्नागच्छति तावद्यः सलिले निमग्न एव तिष्ठति स विजयतेल्यपरस्तु तनः हर्षमेवा
न्मज्जति स पराजयतइति भावः सुषमा परमा शोभा इत्यमरः सुविनिदुर्भ्य इति षत्वं अभाजीतिकर्मकर्तरि च्विण् भंजेश्च च्विणीति नलोपः २७
धनुषीरति पंचबाणयोरुदितं विश्वजयाय तद्भ्रुवौ नलिके नु तदुच्चनासिके त्वयि नालिकविमुक्तिकामयोः २८ धनुषीति तद्भ्रुवौ भैमीभ्रु १
वौ विश्वजयाय त्रैलोक्यजयाय रति पंचबाणयोः धनुषी नो दिते थाटु भेंन नलिकाकानुइति पाटे विनर्के तस्या भैम्या उच्चनासिके रंध्रद्वयोपलक्षित

नासिके त्वयि विषये नालीकोन लिकाः शरयलघुशरो तयो विमुक्तिकामयो भैम्याभिलाषिणा रतिकामयोः नलिके त्वाराधारनत्वेन भवते पितु नलिके एव त
स्या भ्रूनासिके दृष्ट्वा सर्वोपि कामाधीनो भवतीति भावः नालीकः शरशल्ययोरितिविश्वः विश्वजयाय तुमर्थादितिचतुर्थी कामयोरितिवालिका
माभिसायाचारिभ्याणः २८ सदृशीतव शूरसा परं जलदुर्गस्थमृणालजिद्भुजा॰ अपि मित्रजुषां सरोरुहां गृहयालुः करलीलया श्रियः २९
सदृशीति॰ हे शूर भैमी सा परं केवलं तव सदृशी योग्या किंभूता जललक्षणं दुर्गं तत्रतिष्ठंतिजलदुर्गस्थानि मृणालानि जयतइति जितो भुजौ
यस्याः सा मृणालानि जयत इति द्विपिकोमल्लो गौरावेत्यर्थः तथा करलीलया हस्तविलासेन मित्रं सूर्यं सुहृदं च जुषंते सेवंते मित्रजुषित
तेषां विकसितत्वात् सश्रीकाणामपि सरोरुहानां कमलानां श्रियः गृहयालुर्गृहीतुकामा अलमपि जलदुर्गस्थवैरिजिद्भुजः सत्सुहृदां सस्क हा
यानामपि वैरिणां संपदः करलीलया बलिक्रियया गृहयालुरिति श्वरत्वादुभयोः साम्यमपि रत्यर्थे वा मित्रं सुहृदि मित्रोर्के च लिदृशां
न्नावः कः सः लीला विलासक्रियायोरित्यमरः गृहेश्यो रादिण्यंतात्स्पृहीगृहात्यादिनालु निअयामते स्थामौदेवौ गृहयालुत थोगेन
लोकपाश्चीनिषेधात्कियइति द्वितीया २९ यवसीतिवासुलात्तदुनेरसुहृज्जी स्माभिविधिं विधित्सुना॰ विधिनापि न रोमरे रयालूतसी स्त्रीषि
विमन्यराज्यतः ३० यवसीति॰ हे राजन तस्याः सुदृशः सुनयनायाः स्माभिविधिं निजाभिप्रायांति विधुलत्सुनीकर्तुकामे अरूमवमवोलमेन मामभिप्या
यतिष्ठामीति वाल्यं मन्येतेन रचतारुण्यमपिएवंभूतेन अरुजासुतामवतदुत्तरं विद्धुतायाः वाल्यतः परंगारुण्यं चवयसी नरज्यत अपितु रज्यतए

नै. टी. २

व संतुष्यत एव बाल्यतारुण्ये तस्यां तिष्ठत इत्यर्थः वयः संधौ वर्तमाने तियावत् किं स्तेव वसीविधिना अप्रयोगादेशे वर्तमानौ याशे मेरवा याप्रविभज्य
समं विभागं कृत्वा कृतसीमाकृतमर्यादे अपि एवं विधे [illegible] विज्यमान इत्यतः किं तर्हि संवलितेन एव तुरगं विभज्यत इति वा बाल्यं वर्तते रामे रखा
१० ङ्केन चतारुण्य भारं भइति उभे संवलिते एव तिष्ठतः रम्यत्वाद्बाल्यं तस्य तु कुतः कुतो नारुण्यं चागतं मिलितिति भावः विधिनातत्रास्यां कृतमार्गेण
रखयाकृत सीमन्यपि स्वस्वाधिकार्याम् भुवि मराय यमितिकौ विहृदेते ३० अपि तद्वपुषि प्रसर्पतोर्गमिते कान्तिझरैरगाधतां स्मरयौवनयोः गं. दि
खलु द्वयोः प्लवकुम्भौ भवतः कुचावुभौ ३१ अपितेति उभौ कुचौ स्तनौ तद्वपुषि प्रसर्पतोः प्लवमानयोः क्रीडतोः द्वयोः स्मरयौवनयोः कामता
रुण्ययोः प्लवकुम्भं प्लवनार्थं कुम्भौ तरणकुम्भौ भवतः खलु उत्प्रेक्षायां किं भूते तद्वपुषी कान्तिझरैः कान्तिप्रवाहैः अगाधतामतलस्पर्शत्वं गमिते प्रापि
ते अगाधे प्रसृके कीडनु वितानत्रापि क्रीडतो रिति द्योतनार्थमपि शब्दः सर्वापि स्वयापि रम्य तत्सर्थं इति वा अगाधेयुदके क्रिडतोर्द्वयोर्यद्वयन मा
वंयथापिडिवर्तेन तेव द्वयोरुभावितिवलभ्यते तथापि सदा सहवासित्व परस्परमिति तत्प्रतिपादनार्थमुक्तमित्यवगंतव्यं ३२ कलशे निज
हेतुदण्डजः किमु चक्रभ्रमकारितागुणः सतदुच्चकुचौ भवन्प्रभाझरचक्रभ्रममातनोति यत् ३३ कलशे इति न्यायशास्त्रे समवायिका
रणं निमित्तकारणं चेति यत्स्वभवते तेन कार्य मुत्पद्यते तत्समवायिकारणं यथा मृत्पिण्डो घटस्य तत्र स्वरूपेणैव कुम्भकारोंऽधेनैव दुग्धः साम्यम सह मानः कविः भ्रमगुणादिः १०
सप्रतिपादेन तत्तयोः तत्कृत्वा मा रोपयेर्तुदं समुखेनाश्रमुक्तिप्रणीतवान् अयं भावस्तु निदर्शने परसंमतिप्रश्ने किमुशब्दः हे राजन् चक्रभ्रमं करोति एवं शीलस्तस्य

भ्रमकारी तस्य भावस्तत्त्वं भ्रमकारिता गत्रेयगुणः सभावः कलशे घटे हद्वयेन स निजस्य स्वस्य घटस्य हेतु निमित्तकारणं दण्डः तस्माज्जातः किमु समवायिकारणगुणः कार्येगुण
मारभते निमित्तकारणगुणः अत्र निमित्तकारणगुणः कार्येगुणमारभत इति असंभाव्यमतस्तया कुत्रापि दृष्टमिति प्रश्नार्थः किमु शब्दाद्दृष्टः कुचेत्युपेक्षया माह यद्यस्मात्कलश
तस्याभेद्या उच्चकुचौ भवन्नुच्चस्तनतां प्रपद्यमानः प्रभाझरणदीप्तिसंमर्दे चक्रभ्रमं कुलालचक्रभ्रमणमर्थाद्दृष्टः करोति सुदरस्तु स्तनेन दृष्टभ्रमणं भवति स्तयाधिलोका
लोकनवत् अयं तदुच्चकुचो भवन्दीप्तिसंमर्दे चक्रस्यारात्स्य लोकसंमर्दस्य वा भ्रमं मदजनितं माह आतनोति सर्वोपि स्तनकान्तिदर्शनेन कामांधो भवतीति भावः अथ चक्रा
तिप्रवाले चक्रवाभ्रातिमातनोति प्रवाले चक्रवाकाभवंति अतो भ्रमकारकात्वं चक्रभ्रमकारितागुणो घटे वर्तते तुंगत्वेन कांतिमत्वेन च लूलु यो घटे चक्रतुल्याविति भावः नि
जः सह जन्मसौ हेतुः स्वसमवायिकारणमिति यावत् ताद्दृशात्तम्भवति स्य निजहेतु निर्मितकारणं तादृशं दण्डाज्जातः १८ किंभित्युत्प्रेक्षा आक्षेपार्थादंडगुणः कलशे निषिध्यते इत्य
त्र किंप्रमाणमित्याशंकायां कलशे खलु तेन हेतुमदि सइति यथा स्मृइति वा इति यथामिति व्यारम्पयो चक्रो गुणेन चक्राके चक्रे संन्यस्य थांगयोः धामजाले कुलालस्य भाण्डराश्च
योअपिइतिविरुद्धः ३२ भजते खलु षण्मुखं शिखी चिकुरैर्निर्मितबर्हगर्हणः अपि जम्भरिपुं दमस्वसुर्जितकुम्भः कुचशोभया करी ३२ भजत इति खलु उत्प्रेक्षायां दमस्वसु
श्चिकुरैः केशैर्निर्मिता कृता बर्हगर्हणा पिच्छभारतिरस्कारो यस्य स शिखी मयूरः षण्मुखं कार्तिकेयं भजते सेवते प्रसंगतएव तदुक्तं तथा दमस्वसुः कुचशोभया स्तनभारेण जितो
कुम्भो गण्डोयस्य स करी भरात्कारिणां राजा ऐरावतोपि जम्भारिमिन्द्रं सेवते भम्याः केशसाम्यं स्तनसाम्यं च देवताराधनेन प्राप्तुकामौ वैरिनिर्यातनार्थं वातो भजन इति
भावः अधिकेन जितोऽन्यमधिकं सेवते न चिकुरैरिति बहुवचनेन बहुत्वं स्तनयित्वा षण्मुखपदप्रयोगे षण्मुखत्वात् केशस्य केशसंभावना तत्रास्यर्थं त्रिशिखिनः स्कंदाश्रयणं युक्तं
भावः अधिके न जितो न्यमधिकं सेवते त्रिचिकुरैरिति बहुवचनेन बहुत्वं स्तनयित्वा षण्मुखपदप्रयोगे षण्मुखत्वात् केशस्य केशसंभावना ... इन्द्रे सेवत इति ३३ उदरं परि
जभीगात्रविनाम जंभ भेगात्र विनाशं करोतीति जंभस्तद्रिपुं जंभाधिकाएव सेव्यते अस्य गात्रविनाम कारिणी कुचशोभा जंभकुनिर्हेतोस्तरधिकेमिंद्रं सेवत इति ३३ उदरं परि

नै·टी·२ मानिमुष्टिनाकुतुकी कोपि दमस्वसुः किमु· धृतवचतुरंगुलीवयद्वलिभिर्भाति सहेमकांचिभिः ३४ प्रकारांतरेणोदरमेव वर्णयति· उदरमिति· कोपि कुतुकी दमस्वसु
११ रुदरमुष्टिनाङ्यन्त्यापरिमाति व्यवच्छिन्नत्ति किमुत्प्रेक्षे यद्यस्मात्तदुदरं सहेमकांचिभिः सुवर्णमेखलासहिताभिः कृत्वा धृतास्तस्य मुष्टेश्चतस्र अंगुल्यो येनैवंविधमि
व भातीति त्रिवलयश्चतुर्थ हेमकांचिवचतस्रोंगुलयस्तस्य मुष्टेरित्यर्थः कोमला अपि रेखार्थः ३४ उदरं नतमध्यपृष्ठनासिकुरदंगुष्ठपदेन मुष्टिना· चतुरंगुलमध्यनिर्ग
तत्रिवलिभ्राजि कृतं दमस्वसुः ३५ उदरं नतमध्यमिति· हेराजन्· दमस्वसुर्भैम्या उदरं मुष्टिना कृतं विधिनेत्यर्थात्· किंभूतेन मुष्टिना नतो नम्रो मध्यो यस्यैवंविधं पृ
ष्ठं यस्योदरस्यास्तस्य भावस्तत्ता तया स्फुरन् प्रकटीभवन् अंगुष्ठपदमंगुष्ठस्थानं यस्य तेन किंभूतमुदरं चतसृणामंगुलीनां मध्यान्निर्गतानि सन्ति त्रिस्त्रो वलयस्ताभिर्भ्राज
ते तच्छीलं पृष्ठमध्ये निम्नत्वमंगुष्ठनिवेशनात् उदरे त्रिवलियुक्तत्वं चतुरंगुलिधारणात् चतसृणां त्रीण्येवांतराणि भवंतीति चतुरंगुलमितिनतरूपस्येत्यन्तु ३५ पृथुवर्तुल
तन्नितंबकृन्मिहिरस्यंदनशिल्पशिक्षया· विधिरेकचक्रचारिणं किमु निर्मित्सति मान्मथं रथं ३६ विधिर्ब्रह्मा मान्मथं कामसंबंधिनं रथं निर्मित्सति निर्मातु
मिच्छति किमुत्प्रेक्षयां किंभूतो विधिः मिहिरस्य सूर्यस्य स्यंदनो रथस्तस्य शिल्पं निर्माणं तस्य शिक्षया अभ्यासेन पृथुं महांतं वर्तुलं तस्या भैम्या नितंबं कुर्वाणो नितंबकृत्· किंभूतं र
थं एकेनासहायेन चक्रेण चरतीत्येवं शीलं सूर्यरथैकचक्रनिर्माणाभ्यासेन ब्रह्मणा भैमीनितंबः कृतः सकामरथत्वेनोत्प्रेक्षितः नितंबदर्शनान्मदनप्रादुर्भावो भवतीति भा
वः निर्मित्सतिमाङः सनि मीमाइति आदिना च इस अत्र लोपोभ्यासस्य ३६ तरुमुरुयुगेन सुंदरी किमु रंभां परिणाहिना परं· तरुणीमपि जिष्णुरेव तां धनदापत्यतपः फ
लस्तनी ३७ तरुम्· हेराजन् सुंदरी भैमी परिणाहिना विशालेनोरुयुगेनोरुद्वयेन तरुं वृक्षरूपां रंभां कदलीं परं केवलं जिष्णुर्जेत्री इति किमु किंवक्तव्यं अपि तु न वाच्यं· ११
तरुणीमपि तां रंभां अप्सरोविशेषमपि जिष्णुरेव किंभूतां धनदापत्यस्य कुबेरपुत्रस्य नलकूबरस्य तपसः फलं स्तनौ यस्याः यद्वा नलकूबरेण तपः कृत्वा रंभा कदलीमयूरयुगे

नयोजितवनीत्यर्थः इयेन हृयं जितं· परिणाहो विशालतेत्यमरः रंभा कदल्यप्सरसोरिति विश्वः नलो कौतिपृष्ठी निषेधात् तरुमिति द्वितीया सुंदरीगौरादित्वान्ङीष् ३७ जल
जविलसद्वयं पदमेनत्पदनामवापतुः ध्रुवमेत्य रुतः सहंसकीकुरुतस्तेविधिपत्रदंपती ३८ जलजे इति· जलजे कमले रवेः सूर्यस्य सेवया एव तस्या भैम्याः पदतां चर
णतां पदमुत्तमस्थानं चव्याजं च अवापतुः प्रापतुरिव ध्रुवमुत्प्रेक्षे विधिपत्रदंपती ब्रह्मवाहनपक्षिजायापती हंसस्त्रीपुंसौ कर्तारौ ते जलजे कमणि एत्यागत्य रुतः शब्दात् ध्रुवनि
श्चयेन हंसकीकुरुतः हंससहिते कुरुतः हंसरवतुल्यानादिनादेन सहंसे इत्यमनुमीयते इत्यर्थः हंसकः पादकटकाः तत्सहिते नूपुरयुक्ते कुरुतः विधिहंसस्वनूपुरत्वेन
परिणत इत्यर्थः रविसेवया पद्मयोर्भैमीपदत्वप्राप्तिः विधिसेवया हंसानां तच्चरणस्थानप्राप्तिरित्यर्थः विधिपत्रदंपतीयेप अरुत्य रुतः नादं कुरुतः रुतशब्दं तु यथा सहंसकुरुतः
तिवाकमलस्य हंससंयोगाद्युक्तः भैमीपदयोः पश्चादुत्कृष्टत्वात् हंसरवसमानसिंजितयोगादित्युत्प्रेक्षा सुंदरतरे सुकुमारे च सृजता ब्रह्मणा स्वीयहंसमिथुनमवतद्भूषणत्वेन
कल्पितं नादश्चास्यान्यस्य भूषणस्याभावादिति च ध्वनिः हंसकः पादकटक इत्यमरः पक्षिशेषपादभाषैवेति कैवतनभ्रिः रुतइति पक्षिसंपदादिः पत्रं स्याद्वाहनपर्णपक्षेष्वित्यप
क्षिणाभिति विश्वः पत्रं वाहनपक्षयोरित्यमरः ३८ श्रितपुण्यसरः सरित्कथं न समाधिक्षपिताखिलक्षपं· जलजं गतिमेतु मंजुलां दमयंतीपदनाम्नि जन्मनि ३९ श्रितेति·
जलजं कमलं दमयंत्याः पदमेव चरणमेव नाम यस्य एवंभूते जन्मनि जन्मांतरे मंजुलां रम्यां गतिं गमनं पुण्यलोकप्राप्तिरूपां द्वयामकथं न एतु न प्राप्नोतु किंभूतं श्रितानि श्रेयस्कारिणी
सरांसि सरस्यानि येन तत्तथा समाधिना मुकुलीभावेन संयोगाधिना पिक्षिता अतिवाहिता अखिला क्षपा रात्रयो येन अन्योपि सेवितपुण्यतीर्थः समाधिना योगांगे
न अतिवाहितसमस्तरात्रिर्जन्मांतरे अधिकां दृढां प्राप्नोति उत्तमामिति यावत्· तद्रूपभैमीपदप्राप्तिर्जलजस्य ३९ एतादृशी सा तया कथं ज्ञातेत्यत आह· सरसीः परिशीलि
तुं मया गमिकर्मीकृतनैकनीवृता अतिथित्वमनायि सा दृशोः सदसत्संशयगोचरोदरी ४० सरसीति· सरसीः सरांसि परिशीलितुं अवगाहितुं गमेर्धातोः कर्मरूपता

नै॰टी॰२ गतिविषयीकृतोनेकाअनेकानिरन्तोदिन्नायेनैवंविधेनमयासाक्षेमीकृतोः अतिथित्वं हगोन्चरत्वंअनायिआनीताहइत्यर्थः किंभूतासदसंताः अक्तिनाक्तीतिसंज्ञायः तस्यगे
१२ वरोविषयः उदयरयस्यासाअत्वंतंकृशोदरीतिभावः एतेनकादेशोनाहइत्राहहशनेतिभावः नीवृज्जनपदावित्यमरः सरसीः गौरादित्वान्ङीप्‌शालेभौवादिकस्यन्तुमन्नरी
हेच्नन्दिरेत्तीतिदीर्घगोचरोदरीनासिकोदरातिङीप् ४० अवधृत्यदिवोपियोवतैर्नसहाभातरतीमिमामहं॰ कृतमंस्तुविधातुराशायेयतिरस्यावसनी
त्यचिंतयं॰ ४१ अवेति॰ हेराजन्नहमित्यचिंतयंविचारितवानस्मि॰ दिवोपियोवतैर्नसहाधी स्वर्गलोकस्यापियोवतेः योवतेः स्त्रीसमूहैः सहनाधी
तवतीनाध्युपन्तकुरुमिमांभैमीमवुध्यत्यनिश्चित्यसहवेनाः सहपद्यतेकिलइतिकिंचिद्धातुअर्थणः उआज्ञायेमनस्यस्याभैम्याः कृतमः कोपापतिविधितइतिवि
धात्रासुरसुंदरीभ्योपिसुंदर्याभैम्यायोग्यः कोभर्त्ताविनिर्मितमिइतिचिंतितवानित्यर्थः योवतैरिर्धेयुतिशब्दात्सामुदिकेभिक्षादित्वाद्गणिभस्याढइतिप्राप्तः
पुंवद्भावोभिसादेपुवतीत्राद्पाठसामर्थ्यान्नभवतिनसहाधीतवृत्तीक्षितिसुपुसुपेतिनसमासः कृतमइतिकृतरकृतमोजातिपरिप्रश्नइवचनसामर्थ्यात्स्वा
र्थेविडनमत्रे ४१ अनुरूपमिमंनिरूपयन्नथसर्वेष्वपिदत्तचक्षुषम् त्वयिसिद्धान्तधियंन्यवेशयं ४२ अनुरू॰ इमंअ
स्याःभैम्याः पतिंअनुरूपंयोग्यंनिरूपयत्अयंवायोग्योऽयंवायोग्यइतिविचारयन्नपिअथवापश्चात्सर्वेष्वपितरुणेषुयुवसुदत्तचक्षुषायोग्यरूपत्वेनतुंनिराकृत्यमोक्षमोक्षम
र्थः सन्नहंत्वयिसिद्धान्तधियंभैमीरूपानुरूपत्वबुद्धिंनिःसत्वंनिश्चयंनिवेशितवान् अथपश्चात्त्वयीतिवात्सनोन्यतोयोग्यःकोपिनरेणानविधितइतिअन्यत्रापिसर्वप्रेस १२
यासिद्धांतस्यवत्वत्वं ४२ अनयातवरूपसीमयाकृतसंस्कारविबोधनस्यमे॥ चिरमप्यवलोकितास्वसास्मृतिमारूढवतीशुचिस्मिता ४३ अनेति॰ चिरंवि

रकालमवलोकितापिशुचिस्मितारम्यहासाभैम्यधुनेस्मृतिंस्मृतिपथमारूढवतीप्राप्ता किंभूतस्यमेत्तवानयारूपसीमयाहश्यमानयारूपसंपद्दालावण्यमर्यादयाकृतंजनितं
संस्कारविबोधनंयत्पादितभावनाख्यसंस्कारसमुद्बोधोयस्यतद्रूपयोग्यत्वात्तद्रूपदर्शनेसास्मृतेत्यर्थः सहशादर्शनेस्मृतिर्भवतिसहशाहष्टचिंताद्याःस्मृतिबीजस्यबोधकाःइ
तिरूपंसीमयेतिउभाभ्यामितिडापित्नीया ४३ त्वयिवीरविराजतेपरं दमयंतीकिलकिंचितंकिल तरुणीस्तनएवदीप्यते मणिहारावलिरामणीयकं ४४
किलेति॰ संभावनायांहेवीरनृहरदमयंत्याः किलकिंचितंशृंगारचेष्टितविशेषस्त्वयिपरंकेवलंविराजतेविशेषेणशोभतेवीरस्येवशृंगारित्वंयुज्यतेवीरानुरागिण्यस्त्रि
यइतिवचनस्तुत्यर्थंवीरेतिपदं अर्थान्तरन्यासंदृष्टान्तत्वेनाह मणिहारावलिमुक्तासमूहस्यरामणीयकंसौंदर्यंतरुणीस्तनेतरुण्याएवस्तनेशोभतेनतुवृद्धयोषितः
कोधास्वृहर्षभीत्यादेःसंकरःकिलकिंचितंस्याल्लंकारिकाः रामणीयकंकामनीयकंचत्व ४४ पुनरुत्कंठार्थमाह तवरूपमिदंतयाविनाविफलंपुष्पमिवा
वकेशिनः इयमृद्धधनादृथावनीस्ववनीसंप्रवदत्पिकापिका ४५ पुनरिति॰ हेराजन् तवेदंदृश्यमानेमनुपमरूपंतयाभैम्याविनाविफलंनिरर्थकंकस्यकिमि
वअवकेशिनोवंध्यवृक्षस्यविफलंफलरहितंपुष्पमिवतद्यथानशोभतेअथवाअवकेशिनामुंडितमुंडस्यसिरसिधार्यमाणंपुष्पंयथाविफलंतयाविनाधनानकेवलं
रूपंविफलंकिंतुऋद्धधनापूर्णधनेयमवनीपृथ्वीपृथिव्यर्थवत्तथासंप्रवदंतःकूजंतःकोकिलाः यस्यांसावन्यपिस्वयमारोपिताविलासवाटिकापिभैमीप्राप्त्यभावेसर्व
मेतन्निरर्थकमित्यर्थः वंध्योफलोवकेशीस्यादित्यमरः वनीतिगौरादित्वान्ङीप् अव्यक्तवाक्कारसंप्रवदतिअत्रवदेः शानच ४५ अहोमेवलद्रूपयोग्यस्त्वसुलभाकथमि
त्यतआह॰ अनयासुरकाम्यमानयासहयोगःसुलभस्तुनत्वया॰ घनसंहतयांबुदागमेकुमुदेनेवनिशाकरत्विषा ४६ अहेति॰ यतःसुतःसुरैर्देवैरपिका

म्यमानयाभिलष्यमानयानयाभैम्यासयोगः संबंधस्तत्तथानसुलभः नसुप्रापः तत्रयुक्तिमाह· कः केनेवअंबुदागमेवर्षकाले घनसंछन्नयामेघछन्नयानिशाकरस्य
चंद्रस्यत्विषादीप्त्यासहसंबंधः कुमुदेषु नैवसुप्रापोनप्राप्यतेपरंतुदुःखेनमदुपायेनसाप्राप्यातत्रगत्वात्वय्येवतस्याअनुरागमुत्पाद्यत्वामेवयथाभजेत्तथाकरि
ष्यामीतिभावः यथावर्षासुमेघानमतिबंधकतयाकुमुदेनचंद्रज्योत्स्नादुःप्रापापिवायुनादैवान्मेघनिराकरणेप्राप्यतेतथेत्यर्थः सुलभाखलुर्थलेनपक्षीनिषे
धात्तयेतिनीया ४६ व्यंजितमर्थंव्यक्तीकुर्वन्निगमयति· तदहंविदधेतथानथाहमयंत्याः सविधेतवसत्वं· हृदयेनिहितस्तयाभवानपिनेंद्रेणयथापनीयते ४७
तदिति· तत्तस्माद्योगस्यसांतरायत्वात्कारणात्‌ अहंदमयंत्याः सविधेसमीपेतवस्तवस्तुतिंतथातेनप्रकारेणविदधेकरिष्यामितयाभैम्याहृदयेमनसिनिहितोऽत
एतोभवान्‌ यथायेनप्रकारेणेंद्रेणापिनापनीयतेनदूरीक्रियतेकिंपुनर्मनुष्येणइंद्रादप्यधिकतयात्वंवर्णनीयः विदधेऽनपनाय्यतेइतिनवर्तमानसामीप्येवर्तमानवत्सत्य
र्थः विदधेआशंकायांलृङ्‌वा ४७ अथोक्तिपरिस्फुरति· तवसंमतिमेवकेवलामधिगंतुंधिगिदंनिवेदितुं· ब्रुवतेहिफलेनसाधवोनतुकंठेननिजोपयोगितां ४८
इदंदमयंतीयोजनंतवानुमतंवेतिकेवलांसंमतिमनुमतिमधिगंतुमेवज्ञातुमेवप्राप्तुमित्यर्थः इदंनिवेदितंविज्ञप्तिंधिकुत्सितंयस्मात्साधवोमहांतोनिजोपयोगितांनिजो
पकारितांफलेनफलनिष्पत्त्याब्रुवतेनतुकंठेनकंठरवेणनैकेवलांसंमतिमेवअधिगंतुंज्ञातुमेवेदंतंसमवचनंतथापिनिंद्यमसमुपकारेणकर्तव्यइतिकेनापिनोच्यतइतिवा
भवत्संमतिंज्ञातुमेवेदंवचनंयदिसंमतिंभवत्कर्तृकामात्मसंभवितंप्राप्तुंवेदवचनंतर्हिधिक्‌ निंद्यमवयतः साधवोहिनैताहशाभवंतीतिवा ४८ तदिदंविशदंवचोमृतं
परिपीयाभ्युदितंद्विजाधिपात्‌ अतिमात्रसितयाविनिर्ममेसतदुत्कारमिवस्मितं[illegible] ४९ तदिति· सनलोद्विजाधिपात्पक्षिश्रेष्ठात्स्वहंसाद्वाभ्युदितंनिर्गतमिदं १२

स्तुतिवचोलक्षणममृतं

सर्वोक्तंविशदंप्रव्यक्तंधवलंचवचोलक्षणममृतंचपरिपीयसादरमाकर्ण्यपीत्वाचातिमात्रसतयातिहृष्टत्वेनसितंश्वेतंस्मितंतस्यपीतस्यामृतस्योद्गारमिवचकारश्वेतस्यश्वेतत्वएवो
द्गारोभवतीतिसितपदंअन्योप्यतिसोजीर्णभयादुद्गारंकरोतिसोप्यपक्वत्वात्सितोभवतिसाधवस्मितभाषिणःभैमीप्राप्तिसंभावनाज्जातहर्षाद्धास्मितंउद्गारइत्युत्प्रेक्षा
इतिध्वनि ४९ परिमृज्यभुजाग्रजन्मनापतगंकोकनदेननैषधः मृदुतस्यमुदेकिरंगिरःप्रियवादामृतकूपकंठजाः ५० परीति· नैषधोनलस्तस्यहंसस्यमुदेहर्षायगि
रोवाचोमृदुकोमलंयथातथाकिरदुवाचकिंकृत्वाभुजाग्रबाहुप्रांतेजन्मोत्पत्तिर्यस्यतेनकोकनदेनरक्तोत्पलेनकरेणेत्यर्थः पतंगंपरिमृज्यसंस्पृश्यकिंभूतागिरःप्रियवादाप
तेर्यस्यकूपःएवंभूतायःकंठःतस्माज्जातामंजुलंसरसंवचउपनेतिभावःमृदुपरिमृज्येति ५० नतुलाविषयेतवाकृतिर्नवचोवर्त्मनितेसुशीलता त्वदुदाहरणाकृतौगुणा
इतिसामुद्रिकसारमुद्रणा ५१ नतिति· हंसतवाकृतिः स्वरूपंतुल्यतइतितुलोपमेयंतल्लक्षणेविषयेनोपमानाभावात्किंतुउपमानमेवतुल्यतेऽनयेतितुलोपमानं
तस्यविषयेलक्ष्येउपमेयपक्षेनतिष्ठतिकिंतूपमानंएवेतिवानयातेसुशीलतासुस्वभावत्वंसुहृत्त्वंवाचनोर्वर्त्मनिवाग्गोचरेनवर्णयितुंनशक्यतइत्यर्थः तथाआकृतौ
गुणाइतियत्राकृतिस्तत्रगुणावसंतीतिसामुद्रिकशास्त्रस्यसारोरहस्यंतस्यमुद्राणांनियमनासंग्रहइतियावत्‌ सात्वदुदाहरणात्वमेवोदाहरणंदृष्टांतोयस्याअन्यथा
सानिर्वर्ण्यास्यादितिभावः तथाकृतिंगुणांश्चदृष्ट्वासामुद्रिकशास्त्रकारेणयत्राकृतिस्तत्रगुणावसंतीत्युक्तं उदाहरणंदृष्टांतस्त्वमित्यर्थः इतिवातुलेतिकर्मणिकरणे
नघञर्थेकविधानमितिकः व्यंतत्वात्तुलनेतियद्यपिभवितव्यंतथाप्यतुलोपमाभ्यामितिनिर्देशात्कप्रत्ययः सामुद्रिकेतिसमुद्रस्मिन्नर्थेनेनप्रोक्तमित्यणिसार्थेकन्सामु
द्रिकेतिपाठेण्यंतात्स्वार्थेइतिपाठनावितिठन्‌ ५२ नसुवर्णमयीतनुःपरंननुकिंवागपिपितावकीतथा नपरंपथिपक्षपातितानवलंबेकिमुमाहशोपिसा ५२ नेतु
संबोधनेतावकीतवेयंतनुःपरंकेवलंसुवर्णमयीदिव्यविकारोनकिंतुनावकीवागपितथाकिंसुवर्णमयीशोभनवर्णायस्यांभाकिंपक्षोवाकपुद्गलंशरीरसौंदर्यंचतयपेवेतिसुनि

नै·स·टी·२
१४
तंतुसंबंधौ नेनिरपृथक् रागपित थानकिंमपि तुनयेवेनिवा अन्यच्च नवपक्षपानिना पक्षाभ्यां पतनिगच्छनि एवंशालिः पक्षपानिनस्यभावस्तत्ता अनवलंबे निरालंबे पथि अंतरि
क्षमार्गे परं केवलं न किंतु सापक्षपानिनास्त्रगोणः नः पानित्वं अनुकूलवर्तित्वं अनवलंबे निर्गतिके माहृदामस्य सद्गोकिंयुक्तिं ने निवा निरालंबेन स्वमभतमेवालंबनमि
तिभावः पक्षः पान्नवगरुत्साध्यमाहायवल्लभित्तिषु अमरः ५२ मन्त्रानापम्नतामथा मवान्मरुद्दामादितुषारसारवान् धनिनामितरः संतांपुनर्गुणवत्सन्निधि
रेवसन्निधिः ५३ मन्त्रेति हेहंससम भवान्मरुद्दत्सुरासादिशासः किंमूलेन मन्त्रानापं अतिशायिनकामज्वरं बिभतः ती किं मन्तो मरुत्तुषारस्याद्रिमस्य सारश्रेष्ठभागो
विद्यते ऽस्मिन्नरनस्यन्नीतिखेनवायुनाय थालापनाशास्त्थाभवत्संगत्यामभेत्यर्थः नेदेवदृष्टांतेनाह धनिनां धनवतामितरएवनीद्रिलक्षणानीचेद्रूप्यरूपावासन्निधिः समी
कू निधिः सतां विदुषां पुनः गुणवतां सन्निधिः समागमएव सन्निधिः सम्यनिधिः नत्वन्यः निधिः श्रोता धनिकानां यथाहर्षस्तथा गुणिजनसंन्निधिवासिनां हर्षः सन्नित
स्त्यथवा इतरस्त्वन्यनान्ययोरिति अमरः ५३ रातन्रः श्रुतिमागतेव सात्रिजगन्मोदमहौषधिर्मम अधुनातपत्रांसितनतुसहृद्योवाधिगता मवेमितां ५४
शातन्राइति त्रिजगतो मोहमूर्छाप्रापणे वशीकरणे च महौषधिरुत्तमहौषधीः संमोहिनाविद्यात्यर्थः सा भमीद्वानन्राः राता बहुभ्यानेकवारं वाममश्रुनिं आगतेव
अनेकवारमयाश्रुतेत्यर्थः अमुना नेन तपत्रांसाश्रिनत्वत्कृते केणसौंदर्यकथनेन पुनरद्दनां मे मा त्वद्दृष्टेमेव स्वनेत्रेणैव अधिगतां दृष्टामवेभिजानेपथवं विधात
यादृष्टानत्किमयापिदृष्टैवत्वतिमित्तनयालोकिंप्रयुक्तिः यद्बहुवारमाकर्ण्यते तत्कदाचिद्दृश्यते पि शानन्राइति बहुर्थकारकत्वाद्भत्त ५४ नेत्रादपिमित्रवचन १४
स्याधिक्यमाह अखिलंविदुषामनाविलं सुहृदां च सहृदां च पश्यतां सविधेपिन सूक्ष्मसाक्षिणीवदनालं कृतिमात्रमक्षिणी ५५ अखिलेति नोनुल्य

योगार्थे सुहृदामित्राणां सहृदां सभनसाम् अखिलं समस्तं वस्तु मनाविलं संदिग्धमविपर्यस्तं शागमानुमानाभ्यां पश्यतां मनाविलमसंदिग्धं यथातथा जानतां विदुषां ज्ञातृणां
मक्षिणी नेत्रे वदनालंकृतिमात्रं मुखालंकरणमेव नत्वन्यत्तयोः

नै॰स

कुसुमानि यदि स्मरेषवो ननु वज्रं विषवल्लिजानि तत् । हृदयं यदमूमुहन्नमूर्मम यद्घ्नाति तरामतीतपत् ५३ यदि स्मरेषवः कामबाणाः कुसुमानि पुष्पा
णि न तु वज्रं वज्ररूपा यदि न भवंति इत्यर्थः तत्तर्हि तानि वा कुसुमानि विषवल्लीभवानि यद्वा ममैते स्मरेषवो वज्रमेव न तु कुसुमानि लोकप्रसिद्धिविरुद्धं यदि
चेत्तानि विषवल्लीजानि तानि भविष्यंति कुसुमत्वमस्तु विषवल्लीजत्वं मास्तु विपक्षे बाधकमाह यद्यस्मादमूः स्मरेषवः मम हृदयं अतितरां मतित्रायेनामूमु
हन् मोहयामासु अतीतपत् वतापयामासुः अत्यंतमोहतापौ विषवल्लिजत्वं विना न संगच्छेते तस्माद्विषवल्लिजान्येवेत्यर्थः इषुर्द्वयोरित्यमरः अमूमुहन्निति तपन्निति मु
हेस्तपेश्च ण्यंतात् लुङ् तयोरकर्मकत्वाद्वाविबुद्धीत्यादिना अणौ कर्तुर्णौ कर्मत्वात् हृदयमिति द्वितीया अतितरामिति मनिङि ॰त्यां ५४ तदिहानवधौ निमज्जनामम के

दर्पज्ञाताधिनीरधौ । भवपोत इवावलंबनं विधिनाकस्मिक एष सन्निधिः ६० तदिति हे हंस ननु तस्मात्त्वं ममावलंबनमाधारो भव क इव पोत इव समुद्रतरणयानपात्रं किंभूतस्य
मे मह्यं अस्मिन्ननवधौ निर्मर्यादे कंदर्पज्वरजनिताय आधिर्मानसी व्यथा तद्रूपनीरधौ समुद्रे निमज्जतो बुडतः किंभूतः विधिना ब्रह्मणा दैवेन वा आकस्मिको वा अकस्मात् स्थो ज्ञा
तः कृतः सन्निधिः सान्निध्यं यस्य अपारे समुद्रे निमज्जतः कस्यचिद्दैववशात् समीपगतः पोतः पोतो यथावलंबनं भवति तथा त्वमपि भवेति भावः हेतुर्नान्यः कालो अकस्मादिति
अनेन भाव्यं येन लक्ष्यते तत्र भारो आकस्मिको ध्यात् मादित्वाद्भूअव्ययानां भमात्रे टिलोपः ६० अथवा भवतः प्रवृत्तेन न कथमपि इष्टमियं पिनष्टि सत एव सतां परार्थता
ग्रहणानां हि यथा यथार्थता ६१ अथेति॰ भवतः परिताप्य भवपोत इवावलंबनमित्यादिनोस्मात्कृतेन का भवतः स्वकर्मिका प्रेरणापि इष्टं पिष्टमेव कथं न पिनष्टि पि
ष्टपेषणन्यायं कथं नानुसरति व्यर्थमित्यर्थः ननु सतः प्रवृत्तो पि इष्टपेषणं न तथास्तीति आशंकायां स्वतः प्रवृत्तिं दृष्टांतेन समर्थयते हि यस्मात् सतां साधूनां परार्थता
प्रामाण्यं स्वत एव ज्ञाने स्वतः प्रमाणमिति मीमांसकाः तथाहि आत्मवादिनां स्वज्ञाब्द्रायं स्वतो भाति प्रमाणता अर्थस्य तु तथाभावः प्रामाण्यमभिधीयत इत्यादि
स्तन्ग्रंथः यद्वा गृह्यते न ज्ञायते यैर्यकैर्ज्ञानैस्तानि ग्रहणानि तेषां परे यथा यथार्थता स्वत एव शंखादौ पीतज्ञानात् रजतादिप्रत्यक्षमिव स्फुरति यथा तथा सतां ना
म मात्र गृहीतेन तेषां परोपकारित्वं स्फुरत्येव एके सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य इत्यादि भर्तृहरिः अन्यद्वितरभयानलिरव्येते परं तेने ति उपासेति
पुत्र अस्मदाढ्योश्चेति एकत्वापि च बहुवचनं ६१ तव वृत्तौ निर्वचनतां शिवं पुनरस्तु लवरितं समागमः अयि साधय साधये प्सितं स्मरणीयाः समये वयं वयः ६२ कोमला मंत्र
तवेति॰ वर्त्म निर्मोग नवब्रिवं कल्याणं चेतो तां भूत्वा लेन का यस्य तव लरितं त्वाप्रं समागमः मयासह पुनः मेलनं अस्तु भवतु अयि हंस इप्सितं भैमीप्राप्तिलक्षणं मदभिलषि
तं साधय साधय निष्पादय स्वानि यानि धातनार्थं वा प्रसाधय गच्छाभिमुखं तं साधय कुरु तवाद्वयः पक्षिन् वयः समये स स्वारादित्य समये एकांते स्मरणीयाः स्मर्तव्याः ते
स्या मस्मदभिलाषमुत्पादयितव्य इति केचित् प्रतिनिधत्रीकामयाय नयते त्यादयाः काय सिध्यये स्मरणीयाः अनुनयेत्यमरः वयमस्मदो द्वयोश्चेति एकत्वेपि बहुवचनं

नै॰स पक्षेत्यादिर्नामिषः इति अमरकोषः ६२ इतिसोपि विसृज्य तं खगं नृपतिः सूनृतवाग्बृहस्पतिः अविशद्वनमेव निर्मितः स्मृतिलग्नैः कलहंसवासितैः ६३ इतीति॰ स नृप
तिर्नलइति श्लोकप्रकारेण तं हंसं विसृज्य प्रस्थाप्य वनमेव प्रमदवनगृहमविशत् किंभूतो धैर्यवान् धैर्ययुक्तो यावद्धंसागमनं तावत्प्रतीक्षाकारित्वात् तथा सूनृतवाचि प्रियसत्यवचसि
बृहस्पतिरिव सूनृतरूपवाग्वादितया रमणीयत्वात् स्मृतिगोचरं स्मरणविषयं लग्नैः गतैः कलहंसवासितैः हंसभाषितैः कलगंभीरैः वा विस्मितः आश्चर्ययुक्तः ६३ अथ भीमसुतावलो
कनैः सफलीकर्तुमहंस्तदेशमः भीमस्य क्षितिमंडलमंडनायितं नगरं कुंडिनमंडजो ययौ ६४ अथेति॰ अथानंतरं स अंडजो हंसः भीमसुताभैमी तस्या अवलोकनं दर्शनं तेन स्वदेवाहृदिनं सफलं
सार्थकं कर्तुं कुंडिनं नाम नगरं ययौ जगाम किंभूतं रमणीयत्वाद्धेः भ्याधिष्ठिताच्च क्षितिमंडलस्य मंडनायितं अलंकारीभूतं मंडनमिव चिरंतिलदेवल्येनेनक्षणमपि विलंबानकृतः तेनृप
रोपकारित्वं सूच्यते ६४ तत्रगमनत्रीलोकेन वयेण शकुनान्याह प्रथमंपथिलोकेनातिथिंपथिकप्रार्थितसिद्धिशंसिनं॰ कलशं जलसंभृतं पुरः कलहंसः कलयांबभूव सः ६५
प्रथमेति॰ स कलहंसः प्रथमं पथि मार्गे लोकेन अतिथिं लोचरं जलसंभृतं जलपूर्णं कलशं घटं पुरः अग्रे कलयांबभूव ज्ञातवान् स्वानुकूलं शकुनं मयमद्वादित्यर्थः अतिथिशा
ब्देना कास्मिकोपस्थितिः सूच्यते बुद्धिपूर्वकं शकुनं तथा फलदं यथा कस्मिकं किंभूतं कलशं पथिकैः प्रार्थितायाः सिद्धिः स्तोकां शंसिनं शंसनं द्योतकं पथिकः प
थंकेन ६५ अवलंब्य दिदृक्षया वरक्षणमाश्चर्यरसालसंगतं सविलासवनेवनीभृतः फलमैक्षिष्ट रसालसंगतं ६६ अथेति॰ मरालः हंसः अवनीभृतो नलस्य विला
सवने क्रीडावने रसालं आम्रसंगतं लग्नं फलं ऐक्षिष्ट ददर्श फलमात्रदर्शिकार्यसिद्धिसूचकं सुतरामाद्य फलदर्शनमिति भावः किं कृत्वा क्षणं मुहूर्तं दिदृक्षया मार्गाव
लोकनेच्छया वरे आकाशरमणीयायां नदर्शनाश्चर्यरसेन आलसं मंदं गतं गमनं अवलंब्य आश्रित्येति पक्षिजातिः ६६ न समः कलभेन पासितं जलदैर्भरितं सुपन्न
गं॰ सदर्शपतंगपुंगवो विरपक्षोन्नतरक्षुपन्नगं ६७ नभेति॰ पतंगपुंगवः पक्षिश्रेष्ठः नगं पर्वतं ददर्श किंभूतं नभसा आकाशस्य कलभेः करिशावकरूपैः जलदैर्मेघै १८
रुपासितं सेवितं तथा भरितं राशुपाः क्रूरस्वराः खरा त्रिंकक्षा यस्मिन् तथा विरपैः शाखाभिः छन्नाः शिरोहिताः सरोवाक्षमृगादनाः शापदेचापिनविशेषा सर्पाः पन्नगा

अस्मिन् कलभरूपस्य शकुनरूपत्वात् जलदानां कलभरूपकं तरक्षुपन्नगदर्शनमशकुनमतस्तेषां छलभुत्कं अश्वेक्षणो ननुपुंगवो कलभः करिशावकः रद्दुस्वराः स्वाशिपक्षुप इन
रक्षस्तु मृगादनः इत्यमरः सुरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुंजराः इति वचनात् पुंगवशब्दः प्रशंसावचन प्रशास्तः पतंगः प्रशंसावचनैश्चेति वा हांतस्तांते तिसाधुः पन्नग इति सर्व
त्रयोरूपसंख्यानं अतिदु ६७ स ययौ धुतपक्षतिः क्षणं क्षणमूढायनदुर्विभावनः विततीकृतनिश्चलच्छदः क्षणमालोककदत्तकौतुकः ६८ सेति॰ मरालः
एवंभूतः सन् ययौ किंभूतः क्षणं चिरकालं लक्षणं धुता कंपिता पक्षतिः पक्षमूलं येन तथा क्षणमूढं अयनं गमनं तेन दुर्विभावनो दुर्लक्ष्यः तथा क्षणं विततीकृतो
विस्तारितावत एव निश्चलौ निःकंपौ पक्षौ छदो यस्य सर्वापि पक्षिजातिः अत एवालोककानां पश्यतां जनानां दत्तं कौतुकं येन एकत्र दुर्लक्ष्यत्वादेव कौतूहलं आलोकय
तिण्वलु॰ ६८ तनुदीधितिधारयारयात् क्षोलोकविलोकनामयं॰ छदहेमकषन्निवालसत्कषपाषाणनिभं नभस्थले ६९ तनुइति अयं हंसः अलसत्त
रराज किं कुर्वन् निरयात शीघ्रं लोकानां जननयनगोचरं गतया प्राप्तया तनुदीधितिधारया शरीरदीप्तिधारया गमनवेगात् तन्वीकृतायाः या दीधितिधारा दी
प्तिधारा तया वा कृत्वा कषपाषाणनिभं निकषोपलतुल्यं नभस्तलं गगनं छदहेमपक्षसुवर्णं नुदुमभ्युद्धं तनिपरीक्षार्थं कषन्निव घर्षन्निव निकषे सुवर्णरेखा
कि पिजनैर्विलोक्यते॰ ६९ विनमद्भिरधःस्थितैः खगैरभ्रंगितिरियन निपातशंकिभिः सनिरैक्षिदीकयोर्धारस्पदसाकारितम[illegible] पत्रपद्धतिः ७० विन॰
स हंसः स्वोपक्षयाधःस्थितैः खगैः पक्षिभिः एकयादृशादृश्यो पर्यधनि रैक्षिदृष्टः किंभूतैः श्येनस्यनिपातशंकिभिः निपतनशंकनशीलैः अत एव अभ्रंगितिविनम

नै.स. श
छिन्नभिन्नैः। किंभूतः श्येननिपातशंकया हेतुः स्यस्येन वेगेन संकारिता अभिल्याकारं त्राणं कुर्वंती पत्रपद्धतिः पक्षसरणिर्यस्य श्येनस्तत्र पक्षजातिरियं शंकारितेति
तारकादित्वादितच् प्रत्यये रोजवइति निपातः ७० इह त्रैलजनेन यन्न सो भुवि तच्छायमवेक्ष्य तल्लक्षणात् । दिवि दिक्षु वितीर्णचक्षुषा पथि वेगद्रुतमुक्तहंसकः ७१
जनेन यत्र गच्छन् असौ हंसो नरहंसेन दृष्टः किंभूतेन भुवि भ्रम्यंत स्यहंसस्य छायात च्छायं अवेक्ष्य दृष्ट्वा तद्वलोकनामार्गो। स्मिन्नेवक्षणे दिवि गगने दिक्षु
च वितीर्णं दत्तं चक्षुर्येन किंभूतः पथुना तिव्रायेन वेगेन द्रुतं क्षरति मुक्तरूपं कोहंसको यथा दृष्टिगोचरो येन भुवि तच्छायां दृष्ट्वा तद्वलोकनार्थं यावद्दंतरिक्षे दिक्षु च द
द्व ष्टिर्दीयते तावद्देवाति वेगेनैरगामित्यात्मालोकितिभावः यत्त्वितीर्ण इति रूपं विभाषा सेनेति नपुंसकत्वं हंसकः पथः इत्यादिनासमासांतः ७१ नवनं प
थि त्रिशिश्रिये मुनाद्भ विदप्युग्रेतरद्रुवारतं । नसगोत्रजमन्ववादि वागति वेगप्रसरद्रुताद्रुतं ७२ नवं अमुना हंसेन पथि मार्गोत्क. चित्तअचिरे
ण वर्नं नत्रिश्रिये नश्रितं किंभूतं मुद्भुतराणो चारुता सोंदर्यं यच्च तथावा थवा स्वगोत्रजं स्वाज्ञातिहं सजातं रुतं नान्ववादि नानुदितं सगोत्रैः स
दृशं स वादेन रुतइत्यर्थः किंभूतेन गतिवेगेन गमनवेगेन प्रसरं रंतिरुकरुद्दियस्य वनस्थितिस्वरूथ्यसंभाषणं न पक्षिजातिः विलंबभयादुभयमपि तेनकृतमिति गमनसाद
रत्वंस्तूचितं सगोत्रज्योति जनपदेति सः रूगिति संपदादित्वात् क्विप् ७२ अथ भीमभुजेन पालिता नगरां मंजुरसोधराजिता पनगस्य जगाम हंसकः पथ इदृष्टिगोचरतेपलोपभ १९
सोधराजिता ७३ अथेति । अथ धराजिता राज्ञा भीमेन पालिता असौ मंजुः सुंदरी कुंडिनाख्यनगरी पतगस्य हंसस्य हंसकः पथे दृष्टिगोचरं जगाम कीभूतेन भी

मेनाचूर्णं भयजनकं भुजो यस्य किंभूता दृढरंगोल्लकेला सस्तदुपमैस्तसदनैः सोधैः सुधाधवलितैः राजगृहैः स्तराजिता शोभिता केल्लासोपि भीमभुजेन हरभुजेन पालितो सो
धराजिता असौ धराजितेति निर्विरोधाभासः ७३ दयितं प्रति यत्र संततारति हासादइव रेजिरे भुवः स्फटिकोपलविग्रहा गृहाः शशलांछन भित्तितारकभित्तयः ७४
दयितमिति । असौ कायत्र नगर्यां गृहा भुवो नायिका तुल्या यारति हासो कलिहासाइव रेजिरे। शुशुभिरे किंभूता रतिहासो दयितं प्राणपतिं भीमं प्रति संतताः निरंत
रः गृहा नाविकिंभूता गृहाः स्फटिकोपलाः स्फटिकरत्नानि विग्रहः स्वरूपं येषां स्फटिकरत्ननिर्मिता इत्यर्थः तथा शशलांछनश्चंद्रस्तस्य भित्तिं त्राकलंकं निरंकं निष्कलंका
भित्तयो येषां गृहाणां शुभ्रत्वात् तुल्यत्वं रतिसमये कांतं प्रति स्त्रीणां हासा न भवंति अन्यदा न गृहाः पुंसि च भूम्न्येव भित्तं त्राकलखंडे वेति अमरः संतताः समो वे
तिपक्षमलोपा भावः भिन्नं त्राकलमिति साधुः ७४ नृपनीलमणीगृहत्विषामुपधेर्यत्र भयेन भास्वतः शरणार्थमुवास वासरे व्यसरारुत्युदयं तमंतमः ७५
शेति । यत्र तमोधकारं तस्य राज्ञो नीलमणीर्निर्मिता गृहास्तेषां त्विषस्ता सामुपधेर्व्याजात् भास्वतः सूर्याद्भयेनेव हेतुना वासरे दिवसे पि शरणं शरीर क्षितारं वा अर्थयते ता दृ
शं सदुवास वसति स्म इंद्रनील निर्मित गृहदीप्तये न भवंतिकिं तंधकारो यमितिभावः शत्रोर्भीतो न्योपि रक्षितारमाश्रोति तत्संश्रयेण दयं प्राप्नोतिन किंभूतं तमोसत्यविध
मानाः श्रुत्तिर्याधुरनंपस्यनुत अत एवानिवार्येनादयस्य प्रसरत्वउद्यतमंततः कर्मधारयो वा अन्यत्र रात्रौ न मस्तित्वं तिदिवा व्याप्नोते अत्र तु रात्रिदिवमसीति। अविद्यमा
नाः आरंतिः प्रतिबंधकं सूर्यादियस्यात एवोदयनमभिति वा सूर्योदोरिंद्रनीलरश्मिप्रतिबंधकत्वाभावादितिनिबिडमितिवा उपाधिर्व्याधिकत्वकयोरिति विश्वः यस्को

नै॰ स

टी॰ कपेरा स्त्री व्याजदंभोपधयश्छद्मकैतवं मणिनिरूढि काराउ॰प्र॰ भास्वत इति॰ भीत्रेत्यपादानत्वं शरणार्थं त्वनुथ तदर्थेति समासः पक्षेऽक्षमण्यण ७५ सितदीप्रमणिप्रकल्पि

९ तेयदगारे दृसदंकरोदसी। निखिलान्निशि पूर्णमा तिथीनुपतस्थे तिथिरेकिकाऽतिथिः ७६ सितेति॰ यदगारेयस्य नगर्या अगारे गृहेषु जालेषु कपचनं निशि रात्रावेकिका

एकाकिनी पूर्णमा तिथिर्निखिलान् प्रतिपदादीन् सकलांस्तिथीन् अतिथीन् यत्निकाम् भूत्वा सन्नुपतस्थे आय आगंतुकरूपेण संगतेत्यर्थः किंभूते सिताः स्फटिकादिप्राप्ति दिप्तिमं

तो ये मणयो रत्नानि तैः प्रकल्पिते निर्मिते तथा सदृसती भकाश्यमाने अंकारादसौ समापद्या द्यावापृथिव्यौ यस्य तद्गृहस्तं सकामध्यायययोरेवंविधे रोदसी द्यावापृथिव्यौ येन सर्वासपि

रात्रिषु सितमणिनिर्मितगृहप्रभापटलेन द्यावाभूम्योरंतरालस्य प्रकाशमानत्वादंधकाराभावात् पूर्णिमैव आतेति भ्रांतिर्भवतीति भावः तिथयोऽतिथयोरित्यमरः दीप्तेति निमि

कं पिंडइतिरः उपतस्थे उपाद्देवपूजेत्यादिना संगतकरणेतङ् एकैव किकाएकाकी इति स्वार्थेकः ७६ सुदतीजनमज्जनार्पितैर्घुसृणैर्यत्र कषायिता न्तथा नेनिराशाखिल्यापिवापि

का प्रससाद यदीक्षिकेव मानिनी ७७ सुद॰ यत्रवापिका जलक्रीडादीर्घिका अखिलयापि निशा रात्र्या न प्रससाद स्वच्छा न भूत् किंभूता सुदती जनानां सुंदरीस्त्रजनानां मज्जने जलक्री

डामयार्पितैर्वितीर्णैः घुसृणेः कुंकुमांगरागैः कषायिता कलुषिता आरायाम ध्या यस्याः केव यथा हितयाथ दहवती मानिनीव सुंदरीव अनेन कुंकुमांगरागर्वदूष्यते मानिन्यपि सपत्नीज

ने प्रतिफलितं प्रियकुंकुमांगरागं दृष्ट्वा प्रियेण नमस्कारादिना प्रसादिता सकलयारात्र्यात प्रसीदति सापि घुसृणेः कलुषिता तथा आरायारायनेत्राय स्वप्नः सनविधत्त इतिवा

सुदती जनेमज्जनमासक्तिरिति वा रोमनादंता यस्याः अग्रांतच्युद्धेति न्वकारस्यानुक्त समुच्चयार्थत्वान्नित्यं स्त्रीसंज्ञत्वा त्स्त्रियां संज्ञायामिति दत्रादेशः निशापदद्विनि ११

निशायानिशायत्तेनुग्रहनिर्बधो विरवः यत्त्वाब्दो निर्बंध वा न्वकः प्रसत्तमाननिर्बंधः पुनस्तरा रूलिंगणालाप्रयणादितिइत्वं काश्मीरजन्म घुसृणं काले यं कुंकुमे विदुः ७७